

Конституційне право; муніципальне право

УДК 342.8.001.36:340.15

Сон Софія Сергіївна

*старший викладач кафедри конституційного права
Національний університет «Одеська юридична академія»*

Сон София Сергеевна

*старший преподаватель кафедры конституционного права
Национальный университет «Одесская юридическая академия»*

Son Sofia

Senior Lecturer of the Department of Constitutional Law

National University «Odessa Law Academy»

ORCID: 0000-0002-9860-558X

ТЕОРЕТИКО-ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «ВИБОРЧА СИСТЕМА»

ТЕОРЕТИКО-СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ПОНЯТИЯ «ИЗБИРАТЕЛЬНАЯ СИСТЕМА»

COMPARATIVE THEORETICAL ANALYSIS OF THE ELECTORAL SYSTEM CONCEPT

***Анотація.** У статті здійснено критичний аналіз існуючих визначень поняття «виборча система». Розглянуто концепцію її тлумачення у широкому та вузькому значеннях. У широкому значенні виборча система – це впорядковані суспільні відносини, пов’язані з виборами органів публічної влади, що становлять порядок виборів, які регулюються в основному конституційним правом та деякими корпоративними нормами громадських об’єднань, що беруть участь у виборах (статути та інші документи політичних партій), звичаями та традиціями, нормами політичної моралі, етики. У вузькому значенні виборча система – це спосіб*

розподілення депутатських мандатів між кандидатами залежно від результатів голосування виборців чи інших уповноважених осіб.

Виокремлено три основних підходи щодо визначення виборчої системи – соціологічний, нормативний та системний та риси, що найбільш притаманні ним. Відповідно до соціологічного підходу, виборча система – це сукупність виборчих відносин, тобто соціальні відносини, пов'язані з організацією та підготовкою виборів, з голосуванням та визначенням результатів голосування, можливо, з судовим контролем за результатами виборів. У цьому сенсі виборча система відрізняється в кожній країні, що обумовлено не лише політичною ситуацією в тій чи іншій країні, але й економічними, історичними та релігійними відносинами тощо. У рамках нормативного підходу виборча система розглядається як сукупність норм, що регулюють поведінку суб'єктів виборчих відносин. При визначенні виборчої системи з позицій системного підходу увага акцентується на її розумінні як сукупності взаємопов'язаних інститутів та структур виборчого законодавства, зміна одного з яких спричиняє зміну усієї системи.

Аргументовано, що форма виборчої системи значною мірою є результатом гри інтересів політичних партій. Виборчі системи повинні бути адаптовані до умов та потреб певної країни. Їх характер може бути результатом традицій (наприклад, Великобританії), історичного досвіду (наприклад, Німеччина) або культурного та етнічного різноманіття.

Ключові слова: *виборче право, виборча система, представницькі органи влади, соціологічний підхід, нормативний підхід, системний підхід.*

Анотація. *В статье осуществлен критический анализ определеннй понятия «избирательная система». Рассмотрена концепция ее толкования в широком и узком смыслах. В широком смысле избирательная система – это упорядоченные общественные отношения,*

связанные с выборами органов публичной власти, которые регулируются в основном конституционным правом и некоторыми корпоративными нормами общественных объединений, участвующих в выборах (уставы и другие документы политических партий), обычаями и традициями, нормами политической морали, этики. В узком смысле избирательная система – это способ распределения депутатских мандатов между кандидатами в зависимости от результатов голосования избирателей или других уполномоченных лиц.

Выделены три основных подхода к определению избирательной системы – социологический, нормативный, системный, а также черты, наиболее им присущие. Согласно социологическому подходу, избирательная система – это совокупность избирательных отношений, то есть социальные отношения, связанные с организацией и подготовкой выборов, с голосованием и определением результатов голосования, а также судебным контролем за результатами выборов. В этом смысле избирательная система отличается в каждой стране, что обусловлено не только политической ситуацией в той или иной стране, но и экономическими, историческими и религиозными отношениями и др. В рамках нормативного подхода избирательная система рассматривается как совокупность норм, регулирующих поведение субъектов избирательных отношений. При определении избирательной системы с позиций системного подхода акцентируется внимание на ее понимании как совокупности взаимосвязанных институтов и структур избирательного законодательства, изменение одного из которых влечет за собой изменение всей системы.

Аргументировано, что форма избирательной системы в значительной степени является результатом игры интересов политических партий. Избирательные системы должны быть адаптированы к условиям и потребностям определенной страны. Их

характер может быть результатом традиций (например, Великобритании), исторического опыта (например, Германия) или культурного и этнического многообразия.

Ключевые слова: избирательное право, избирательная система, представительные органы власти, социологический подход, нормативный подход, системный подход.

Summary. *The article provides critical analysis of the existing definitions of an electoral system. The broad and narrow meanings of the concept have been analyzed. In its broader meaning an electoral system comprises regulated social relations dealing with elections to public authority bodies. The election process is regulated mainly by Constitutional law and some corporate norms of civil associations, taking part in the elections (by-laws and other party documents), customs, traditions, norms of political ethics. In its narrow meaning an electoral system is the means of distributing mandates among the candidates, depending on the voting results.*

The author defines three approaches to an electoral system and their characteristics: sociological, normative and systematic. According to the sociological approach the electoral system is a composition of social relations dealing with the organization of voting and counting the votes with possible judicial control. In this sense each country has its own electoral system, conditioned by the current political situation, economic, historical, religious relations, etc.

Within the frame of normative approach, an electoral system is a system of norms, regulating the behavior of the election relations subjects. Systematic approach emphasizes the system of institutions and structures of Election law. The author points out that electoral system to a great extent is the result of political parties' interests. Electoral systems should be adapted to the conditions and needs of certain countries. It may be the result of traditions (the United

Kingdom), historical experience (Germany) or cultural and ethnic diversity.

Key words: *election law, electoral system, representative power bodies, sociological approach, normative approach, systematic approach.*

Постановка проблеми. Загальні, вільні, рівні вибори – одна з найважливіших ознак сучасної демократичної держави. Вони є найбільш цивілізованим способом боротьби за владу та її зміни, саме вибори забезпечують легітимність уряду та політичну діяльність держави в цілому, а також є показником реалізації основних прав і свобод. В умовах представницької демократії особи можуть брати участь у виборах двома способами: шляхом голосування та шляхом висування в якості кандидатів. Для дослідження виборів, як важливої складової демократії, необхідно охарактеризувати категоріально-понятійну систему, яку вони утворюють, зокрема поняття виборчої системи, що є одним із основоположних її елементів.

Стан дослідження проблеми. Теоретико-правовому аналізу виборів та виборчих систем, а також проблемам розробки та уточнення категоріально-понятійного характеру при розгляді цих питань, присвячено значну кількість наукових публікацій українських та зарубіжних вчених, серед яких М. В. Афанасьєва [1], С. В. Батура [2], К. Жемчужникова [3], І. І. Климкова та М. А. Остапенко [4], В. В. Маклаков [5], У. І. Мовчан [6], В. Ф. Нестерович [7], А. Рейнольдс та Б. Рейлі [8], Б. А. С. Шмат [9], С. Д. Шмид [10] та ін. Оновлення виборчого законодавства України та розширення методологічного інструментарію сучасного конституційного права потребує модернізації категоріально-понятійної системи дослідження виборчих процесів, що пояснює підвищений науковий інтерес до цієї проблеми.

Мета та завдання дослідження. Метою статті є критичний аналіз існуючих визначень поняття «виборча система». Для досягнення

поставленої мети були поставлені наступні завдання: 1) розглянути основні теоретико-методологічні підходи щодо розуміння поняття «виборча система»; 2) визначити найхарактерніші риси основних типів виборчих систем.

Виклад основного матеріалу дослідження. 1. *Виборча система як предмет наукових дискусій.* Держава – складна інституційна система, яка складається з декількох підсистем, однією з яких є виборча система. Іноді представники української політологічної науки використовують поняття «електоральна система» [6; 9], що обумовлено процесом включення у вітчизняну терміносистему, що характеризує виборчі процеси, англійської термінології, зокрема «electoral system». В. Ф. Нестерович наголошує на тому, що «поняття «виборча система» є більш усталеною категорією у вітчизняній юридичній термінології, оскільки вона вже давно використовується у чинному законодавстві України та має домінуюче вживання у науково-експертному середовищі» [7, с. 427]. Важливим є розрізнення понять «виборча система» та «система виборчого права», оскільки останнє відображає «внутрішню структуру виборчого права, а перше – засади та порядок проведення виборів чи спосіб переведення результатів голосування виборців у мандати» [7, с. 427].

Усталеним у юридичній науці є розгляд виборчої системи у широкому та вузькому сенсах. Відповідно до вузького підходу, виборча система розуміється як законодавчо встановлений спосіб визначення результатів голосування і порядок розподілу мандатів між партіями або кандидатами [5, с. 63]. У рамках широкого підходу виборча система розглядається не лише як «сукупність законодавчо визначених правил проведення виборів, регламентів здійснення конкретних процедур виборчої кампанії, способів визначення результатів голосування», але й як «інституціональний простір, в якому перебувають суб'єкти виборчого процесу – політичні сили, держава, електорат, а також інформаційно-

комунікативна система, яка забезпечує взаємозв'язок між ними» [4, с. 60, 65].

У довідкових виданнях містяться здебільшого визначення виборчої системи відповідно до її широкого розуміння як «порядок організації і проведення виборів до представницьких органів державної влади, органів місцевого самоврядування і здійснення громадянами своїх виборчих прав» [11, с. 79]. Також надається її визначення у двох значеннях: як «сукупність суспільних відносин, пов'язаних з порядком обрання представницьких органів влади» (широке значення), при цьому спостерігається її ототожнення із поняттям виборчого права); як «порядок визначення результатів виборів» (вужке значення), при цьому наголошується на поділі цих систем на мажоритарні, пропорційні та змішані [12].

С. В. Батура в залежності від політико-правових чинників формування виборчих систем, виокремлює поняття «демократична виборча система» як такої, що «функціонує в межах демократичного політичного режиму, і побудована відповідно до вимог її представницького характеру, державної влади, виборності влади, плюралізму та свободи політичної діяльності, верховенства права, рівності та невід'ємності громадянського права на владу» [2, с. 13]. У контексті виокремлення поняття демократичної виборчої системи, що співвідноситься із поняття виборчої системи як часткове та загальне, доречно зупинитися на індексах демократії, що є інструментами відстеження процесів демократизації та мають різну методику розрахунку. Так, такі індекси можуть бути згруповані у дві великі групи: одні оцінюють якість демократії, інші – різновиди демократії. Також є такі підходи до вимірювання демократичних процесів, які виявляють відмінності між усталеними демократіями та їх демократичною якістю. Існують індекси виборчого права, які вимірюють фактичну залученість дорослих громадян лише до національних виборів [10].

Деякі сучасні науковці-конституціоналісти вказують на недосконалість усталеного розуміння виборчої системи з позицій її широкого та вузького тлумачення. Так, М. В. Афанасьєва, ґрунтуючись на технологічному та синергетичному підходах розглядає її як «політико-правовий інститут, який забезпечує реалізацію виборчих прав громадян, формування владних виборчих органів та певний тип організації публічної влади через сукупність відносно самостійних, але взаємообумовлених та взаємодіючих в межах виборчого процесу, конституційно-правових технологій (способів, прийомів, методів, критеріїв) балотування кандидатів на виборні посади, голосування виборців, підрахунку голосів та встановлення результатів виборів» [1, с. 325].

Поняття виборчої системи може мати різне тлумачення в залежності від специфіки науки, в рамках якої вона розглядається, а також від домінування певних методологічних підходів соціологічного, нормативного, системного. Соціологічний підхід базується на розумінні виборчої системи як сукупності суспільних відносин, пов'язаних з організацією та підготовкою виборів, з голосуванням та визначенням результатів голосування. Він є характерним для політологічної та соціологічної наук, не так давно на перетині цих галузей наукових знань виокремилася політична соціологія. У рамках нормативного підходу виборча система являє собою сукупність норм, що регулюють поведінку суб'єктів виборчих відносин, при цьому ці норми можуть бути закріплені не лише у нормативно-правових актах. Закон про вибори – це сукупність положень, що регулюють спосіб проведення виборів з особливим акцентом на методі підрахунку голосів. Слід мати на увазі, що законодавство про вибори включає не лише закони, що безпосередньо регламентують виборчий процес, наприклад, Виборчий кодекс України, але й ті, що забезпечують реалізацію виборчих прав громадян, зокрема про інформацію, громадські організації, політичні партії, свободу слова тощо.

Системний підхід до розуміння виборчої системи зосереджує увагу на сукупності взаємопов'язаних інститутів та структур, пов'язаних з виборчим процесом, зміна одного з яких спричиняє зміну усєї системи.

2. Типологія виборчих систем. У світі існує велика кількість виборчих систем, і навіть всередині окремих країн можна знайти різні виборчі системи в різних регіонах та на різних рівнях влади. Один і той же тип виборчої системи не функціонує однаково в різних країнах, що обумовлено соціально-політичним контекстом, у якому діє виборча система, ідеологічною структурою відповідного суспільства, релігійними, етнічними, регіональними, мовними та іншими чинниками. Так, виборча система Індії поєднує в собі, в залежності від рівня виборів, дві найбільш поширені моделі – мажоритарну і пропорційну. Мажоритарна виборча система застосовується на федеральному рівні при проведенні парламентських виборів до нижньої палати, а також на місцевому рівні державної влади, а пропорційна виборча система – при формуванні верхньої палати парламенту. Важливо зазначити, що соціально-політичні фактори, які відрізняють одне суспільство від іншого, не є незмінними, вони з часом еволюціонують.

Основними типами виборчих систем є мажоритарний, пропорційний та змішаний. Мажоритарна – найдавніша серед виборчих систем. Її назва походить від французького слова «majorité», що означає «більшість». Мажоритарна виборча система передбачає, що переможцем стає кандидат (за партійний списком чи самовисуванець), який набрав більшість голосів від кількості виборців, які брали участь у голосуванні у межах виборчого округу. Нині цей тип виборчої системи тісно пов'язана з англійською традицією і широко використовується в англосаксонських країнах, наприклад, США, Великобританії, Канаді, при цьому він функціонує у Франції, яка відноситься до правових систем континентального типу. Пропорційна виборча система передбачає таку процедуру визначення

результатів голосування, коли депутатські мандати розподіляються пропорційно до числа визнаних дійсними голосів виборців, поданих за різними партійними списками кандидатів. Найхарактерніші риси цього типу виборчих систем: голосування відбувається не за конкретних кандидатів, а за партії, партійні блоки; місця між партіями розподіляються в залежності від виборчих квот. Після Першої світової війни пропорційні системи представництва були запроваджені майже в усіх країнах континентальної Європи та Латинської Америки. Змішана виборча система поєднує елементи мажоритарної та пропорційної систем. Класичним прикладом змішаної виборчої системи є Німеччина, де половина депутатів парламенту обирається за партійними списками, а інша – за мажоритарною системою. Кожна виборча система має як переваги, так і недоліки перед іншою.

Автори посібника «Концепція виборчих систем» Міжнародного інституту демократії та підтримки виборів (IDEA) поділяють усі виборчі системи на три великі сім'ї – мажоритарну, пропорційну та змішану, які, у свою чергу, поділено на дев'ять підгруп. Наприклад, мажоритарна сім'я поділяється на такі групи виборчих систем в залежності від способу підрахунку голосів та територіальних меж: а) відносна більшість в одномандатних округах (наприклад, Великобританія, Канада, Індія); б) абсолютна більшість в одномандатних округах (наприклад, Франція); в) відносна більшість у багатомандатних округах (наприклад, Палестина, Лаос, Таїланд); г) багатомандатне голосування більшої частини за партійними списками; д) альтернативне голосування (наприклад, Австралія, Папуа-Нова Гвінея) [8, с. 18].

Еволюція виборчої системи України відображена у двадцяти трьох загальнонаціональних виборчих кампаніях, на яких обирали президентів, депутатів парламенту, депутатів місцевого рівня. З 1993 р. по 1997 р. усі види виборів відбувалися за мажоритарною системою абсолютної

більшості. У 1997 р. законом «Про вибори народних депутатів» вперше була запроваджена паралельна мажоритарно-пропорційна виборча система, законом 2004 р. парламентські вибори відбувалися за принципами пропорційної виборчої системи із закритими списками, у 2011 р. було повернуто мажоритарно-пропорційну виборчу систему. Президентські вибори завжди відбувалися за мажоритарною виборчою системою абсолютної більшості [3]. Нині в Україні також функціонує змішана система виборів. Виборчий кодекс України, який набув чинності у 2020 р., визначає застосування типу виборчої системи відповідно до типу виборів: президентських, парламентських чи місцевих. Так, президентські вибори, відповідно до ст. 74, відбуваються за мажоритарною системою абсолютної більшості; парламентські вибори, відповідно до ст. 133, відбуваються «на засадах пропорційної системи за єдиними списками кандидатів»; місцеві вибори, відповідно до ст. 192, «з кількістю виборців до 10 тис. проводяться за мажоритарною системою відносної більшості, у той час як місцеві вибори у територіальних громадах з кількістю виборців 10 тис. і більше проводяться за системою пропорційного представництва за відкритими виборчими списками місцевих організацій політичних партій» [13].

Висновки. Виокремлено три основних підходи щодо визначення виборчої системи – соціологічний, нормативний та системний та риси, що найбільш притаманні ним. Відповідно до соціологічного підходу, виборча система – це сукупність виборчих відносин, тобто соціальні відносини, пов'язані з організацією та підготовкою виборів, з голосуванням та визначенням результатів голосування, можливо, з судовим контролем за результатами виборів. У цьому сенсі виборча система відрізняється в кожній країні, що обумовлено не лише політичною ситуацією в тій чи іншій країні, але й економічними, історичними та релігійними відносинами тощо. У рамках нормативного підходу виборча система розглядається як сукупність норм, що регулюють поведінку суб'єктів виборчих відносин.

При визначенні виборчої системи з позицій системного підходу увага акцентується на її розумінні як сукупності взаємопов'язаних інститутів та структур, що мають відношення до проведення виборів, зміна одного з яких спричиняє зміну усієї системи.

Тип виборчої системи значною мірою є результатом консенсусу між інтересами суб'єктів політичних відносин, держави та громадянським суспільством. Виборчі системи повинні бути адаптовані до умов та потреб певної країни, їх характер може бути результатом традицій (наприклад, Великобританії), історичного досвіду (наприклад, Німеччина) або культурного та етнічного різноманіття.

Література

1. Афанасьєва М. В. Поняття «виборча система»: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Митна справа*. 2012. № 2, ч. 2, кн. 2. С. 318–327.
2. Батура С. В. Теоретико-правові засади виборчих систем України та Європейського Союзу: порівняльно-правовий аналіз : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2015. 20 с.
3. Жемчужникова К. Історія виборів: виборчі системи в Україні. URL: https://www.opora.ua/news/vybory/election_history/22821-istoriia-viboriv-viborchi-sistemi-v-ukrayini
4. Климкова І. І., Остапенко М. А. *Вибори і виборчі системи* : навч. посібник. Київ : Персонал, 2011. 160 с.
5. *Сравнительное избирательное право* : учеб. пособие / науч. ред. В. В. Маклаков. Москва : Норма, 2003. 208 с.
6. Мовчан У. І. Електоральна система в поділених суспільствах: досвід для України. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Питання політології*. 2010. № 912. С. 128–134.
7. Нестерович В. Ф. *Виборче право України* : підручник. Київ : Ліра-К, 2017. 504 с.

8. Reynolds A., Reilly B. La conception des Systèmes Électoraux. Un manuel de International IDEA (Institut International pour la Démocratie et l'Assistance Électorale). Stockholm 2002. 172 p. URL: <http://www.eods.eu/library/IDEA.Electoral%20Systems%20Design%20FR.pdf>
9. Шмат А. С. Електоральна система у політичному полі держави. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Питання політології*. 2013. № 1073. С. 53–58.
10. Schmid S. D, Piccoli L. & Arrighi, J. T. Non-universal suffrage: measuring electoral inclusion in contemporary democracies. *Eur Polit Sci*. 2019. № 18. P. 695–713. <https://doi.org/10.1057/s41304-019-00202-8>
11. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ : Юрид. думка, 2007. 992 с.
12. Глосарій з конституційного права зарубіжних країн. URL: https://studme.com.ua/132903054483/pravo/glossariy_konstitutsionnomu_pravu_zarubezhnyh_stran.htm
13. Виборчий кодекс України : прийнятий Законом України від 19.12.2019 № 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>

References

1. Afanasieva M. V. Poniattia «vyborcha systema»: vitchyzniani ta zarubizhnyi dosvid [The concept of «electoral system»: domestic and foreign experience]. *Mytna sprava*. 2012. № 2, ch. 2, kn. 2. P. 318–327. [in Ukrainian]
2. Batura S. V. Teoretyko-pravovi zasady vyborchykh system Ukrainy ta Yevropeiskoho Soiuzu: porivnialno-pravovyi analiz [Theoretical and legal principles of the electoral systems of Ukraine and the European Union: a comparative legal analysis] : avtoref. dys.. ... kand.. yuryd nauk : 12.00.01. Kyiv, 2015. 20 p. [in Ukrainian]

3. Zhemchuzhnykova K. Istoriia vyboriv: vyborchi systemy v Ukraini [History of elections: electoral systems in Ukraine]. URL: https://www.oporaua.org/news/vybory/election_history/22821-istoriia-viboriv-viborchi-sistemi-v-ukrayini [in Ukrainian]
4. Klymkova I. I., Ostapenko M. A. Vybory i vyborchi systemy [Elections and electoral systems] : navch. posibnyk. Kyiv : Personal, 2011. 160 p. [in Ukrainian]
5. Sravnitelnoye izbiratelnoye pravo [Comparative Election of Law] : ucheb. posobiye / nauch. red. V. V. Maklakov. Moskva : Norma, 2003. 208 p. [in Russian].
6. Movchan U. I. Elektoralna systema v podilenykh suspilstvakh: dosvid dlia Ukrainy [Electoral system in divided societies: experience for Ukraine]. *Visnyk KhNU imeni V. N. Karazina. Pytannia politolohii*. 2010. № 912. P. 128–134. [in Ukrainian]
7. Nesterovych V. F. Elektoralna systema u politychnomu poli derzhavy [Election Law of Ukraine] : pidruchnyk. Kyiv : Lira-K, 2017. 504 p. [in Ukrainian]
8. Reynolds A., Reilly B. La conception des Systèmes Électoraux. Un manuel de International IDEA (Institut International pour la Démocratie et l'Assistance Électorale). Stockholm 2002. 172 p. URL: <http://www.eods.eu/library/IDEA.Electoral%20Systems%20Design%20FR.pdf>
9. Shmat A. S. Elektoralna systema u politychnomu poli derzhavy [Electoral system in the political field of the state]. *Visnyk KhNU imeni V. N. Karazina. Pytannia politolohii*. 2013. № 1073. P. 53–58. [in Ukrainian]
10. Schmid, S. D, Piccoli L., Arrighi, J. T. Non-universal suffrage: measuring electoral inclusion in contemporary democracies. *Eur Polit Sci*. 2019. № 18. P. 695–713. <https://doi.org/10.1057/s41304-019-00202-8>

11. Velykyi entsyklopedychnyi yurydychnyi slovnyk [Large encyclopedic legal dictionary] / za red. Yu. S. Shemshuchenka. Kyiv : Yuryd. dumka, 2007. 992 p. [in Ukrainian]
12. Hlosarii z konstytutsiinoho prava zarubizhnykh krain [Glossary on the constitutional law of foreign countries]. URL: https://studme.com.ua/132903054483/pravo/glossariy_konstitutsionnomu_pravu_zarubezhnyh_stran.htm [in Ukrainian]
13. Vyborchyi kodeks Ukrainy [Electoral Code of Ukraine] : pryiniaty Zakonom Ukrainy vid 19.12.2019 № 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text> [in Ukrainian]